

ლერი ჯიბლაძე

რეცენზია

გიორგი ბედიაანაშვილის და ები რობინსონის მონოგრაფიულ გამოკვლევებზე ლითონი, რიტუალი და განადგურება (ლითონის ნივთების განზრახ დაზიანება საქართველოში ბრინჯაო-აღრეკინის ხანის განძებში და სამარხებში), თბილისი, 2022

ლითონი, რიტუალი და განადგურება METAL, RITUAL AND DESTRUCTION

გიორგი ბედიაანაშვილი
ები რობინსონი

GIORGI BEDIANASHVILI
ABBY ROBINSON

წარმოდგენილი ნაშრომი ეხება საქართველოს ტერიტორიაზე ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში ლითონის ნივთების რიტუალური დაზიანების ფენომენს, რომელიც ბრინჯაოსა და რკინის ნივთების სახით აღმოჩენილია სამარხებში და განძებში. ავტორების აზრით, საქართველოში გვინბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებსა და განძებში გამოვლენილ დაზიანებულ ნივთთა ტიპების ერთ-გვაროვნება უნდა მიუთითებდეს ლითონის ნივთების მიწაში ჩადებამდე განზრახ დაზიანებაზე, რომელსაც უნდა ჰქონოდა გარკვეული რიტუალური დანიშნულება. მათი აღნიშვნით, როგორც განძებში, ისე ცალკეულ სამარხებში ეს წესი ფართოდ ყოფილა გავრცელებული ბრინჯაოს ხანის ევროპულ კულტურებში – დიდი ბრიტანეთის კუნძულებიდან ბალკანეთის ნახევარკუნძულამდე და არც საქართველოსთვის უნდა ყოფილიყო უცხო ევროპული ეს ფენომენი. ამ ფაქტს უნდა ადასტურებდეს მოხენიებული კატეგორიის ძეგლებზე განზრახ დაზიანებული ნივთების აღმოჩენები. ისინი მიუთითებენ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიიდან 61 ასეთ სამარხზე, სადაც განზრახ დაზიანებული ნივთებია გამოვლენილი. სინამდვილეში მათი რაოდენობა ბევრად მეტი უნდა ყოფილიყო.

საქართველოში გავრცელებულ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურაში დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების არსებობა, სპეციალისტთა შორის, ძირითადად ცნობილი იყო განძების მასალების მიხედვით, მაგრამ ეს ფაქტი არ იხსნებოდა განზრახ დაზიანებით. ავტორების დამსახურებას წარმოადგენს ის ფაქტიც, რომ ანალოგიური განზრახ დაზიანებული ლითონის არტეფაქტები გამოყვეს სამარხეული ინვენტარის მიხედვითაც. მათი ვარაუდით, ეს წესი გავრცელებული იყო ევროპაში და საქართველოში აღნიშნული კატეგორიის ძეგლებში მათი დადასტურება კანონზომიერი მოვლენა უნდა ყოფილიყო, რადგან საკვლევი მხარე ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში ამ ევროპული ფენომენის ნაწილს წამოადგენდა.

დღემდე კოლხეთში დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების არსებობაზე ყურადღება იყო გამახვილებული მხოლოდ განძების მასალების მიხედვით, მაგრამ მათ არ ჰქონდათ განზრახ დაზიანებულის სტატუსი მინიჭებული. ასევე საქართველოში გვინბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებში დადასტურებულ ამგვარ ნივთებსაც ასეთი კვალიფიკაცია არ ჰქონდა მიცემული.

ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია კავკასიაში ლითონის ნივთების ყველაზე ადრე დაზიანების გამოვლენის ფაქტზე ჩრდილო კავკასიაში ნოვოსვაბოდაიას ერთ-ერთი ყორღანიდან. საქართველოში კი ასეთი ტრადიცია პირველად გვხვდება შუა

ბრინჯაოს ხანაში თრიალეთურ კულტურაში. გიორგი ბედიანაშვილი და ებბი რობინსონი მონოგრაფიის მომდევნო გამოყოფილ სათაურში – „განზრახ დაზიანებული ლითონის ნივთების განსაზღვრის მეთოდოლოგიისათვის“, ცდილობენ დაადგინონ შემდეგი: არქეოლოგიური გათხრებისას მოპოვებული ნივთები, მინაში ჩადებამდე იყო დაზიანებული, თუ მინაში ჩაფლვის შემდგომ. განიხილავენ იმის ალბათობასაც, რა დროს უნდა ყოფილიყო შესაძლო განძებში შემავალი ცალკეული არტეფაქტების დაზიანება. ასეთ მაგალითებად მოჰყავთ ლითონის ნივთების დაზიანება სამშენებლო სამუშაოების მიმდინარეობისას, ანდა მათი აღმოჩენის შემთხვევაში მპოვნელის მიერ სახეობის დადგენის მიზნით მათი დაზიანება (მეტალის გაჭრა და ა.შ.). ავტორები ასკვნიან, რომ ევროპული მასალების მსგავსად, განზრახ დაზიანებული ობიექტი არის კონკრეტული ნივთი ან ნივთთა ჯგუფი. ევროპის არქეოლოგიური ლითონის ნივთების შესწავლის საფუძველზე ისინი ეხებიან ბრიტანელი არქეოლოგის მ. ნაითის მიერ გამოყოფილ ლითონის არტეფაქტების 7 ტიპის განზრახ დაზიანების ძირითად მახასიათებელ ნიშნებს. ასევე საუბრობენ ექვს კატეგორიად დაყოფილი განზრახ დაზიანებული ნივთების შეფასების სისტემაზე.

გიორგი ბედიანაშვილისა და ებბი რობინსონის დამსახურებად შეიძლება მივიჩნიოთ განზრახ დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების ერთ ნიშნის მიგნება, რომელიც გ. ნაითის კლასიფიკაციაში არ შედის და მხოლოდ საქართველოში გვხვდება.

ავტორები არქეოლოგიური პერიოდებისა და ცალკეული ძეგლების მიხედვით განიხილავენ განზრახ დაზიანებული არტეფაქტების აღმოჩენის ფაქტებს. მათი დაკვირებით, საქართველოში განზრახ დაზიანებული ლითონის ნივთები ყველაზე ადრე შეინიშნება თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის კულტურიდან მოყოლებული როგორც ინჰუმაციურ, ასევე კრემაციულ სამარხებში. ისინი ასკვნიან, რომ საქართველოს სამარხებში საბრძოლო იარაღების განზრახ დაზიანება არსებობდა უწყვეტად შუაბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული ადრერკინის ხანის ჩათვლით.

მეცნიერთა აზრით, მომდევნო, გვიანბრინჯაოს ადრეული ხანის (ისინი ამ პერიოდს უწოდებს ლქაშენ-ნითელგორების კულტურას) სამარხებში ლითონის ნივთების დაზიანების ფაქტები უფრო ხშირია შიდა და ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე. საუბარია დაზიანებულ ნივთთა ტიპებზე და მათ სტატისტიკურ მონაცემებზე. მაგალითად, შუაბრინჯაოს ხანაში თრიალეთურ კულტურის სამარხებში შეინიშნება რაპირების, მახვილების, სატევრების დაზიანება.

მისაღები უნდა იყოს ავტორთა მოსაზრება, რომ შუაბრინჯაოს ხანაში განზრახ დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების გაჩენა დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო ორ ფაქტორთან: სამხრეთ კავკასიაში პირველი მახვილების გამოჩენასთან და წარჩინებული მეომრის სოციალური ფენის გაჩენასთან; მეორე – მიცვალებულის კრემაციასთან და მისი სხეულის ფრაგმენტიზაციასთან, რომელიც რეგიონში პირველად შუაბრინჯაოს ხანაში ჩნდება.

გამოთქვამენ ვარაუდს, რომ დასაკრძალ რიტუალს ადგილი ჰქონდა ყორღნის გარეთ და საბრძოლო იარაღების განზრახ დაზიანება, ამ საჯარო დასაკრძალავი რიტუალის ნაწილი უნდა ყოფილიყო, სადაც მხოლოდ მახვილებსა და სატევრებს აზიანებდნენ. სამარხეული ინვეტარის სხვა ნივთებზე დაზიანების კვალი არ ჩანს. სავსებით ლოგიკურად გამოიყურება მონოგრაფიის ავტორთა მოსაზრება დასაკრძალავ ნივთთა შერჩევითობაზე, რომელიც უნდა მიუთითებდეს იმაზე რომ შუაბრინჯაოს ხანის მეომართა საზოგადოებაში მახვილსა და სატევარს განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, რომელიც დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო მის მფლობელთან. ამ მხრივ გამოყოფენ რაპირებს, რომელიც სამხედრო თვალსაზრისით ტექნოლოგიური სიახლეს წარმოადგენდა. ლოგიკურად უნდა გამოიყურებოდეს ავტორების მოსაზრება რაპირების ასოცირებაზე მის სოციალურ სტატუსთან. მფლობელის განადგურების შემდეგ რაპირასაც ამტკვრევდნენ და მწყობრიდან გამოყავდათ და ეს იდეოლოგიური განადგურება მათი აზრით დაკავშირებულია მიცვალებულთა კრემაციასთან, მისი სხეულის განადგურებასთან და ფრაგმენტიზაციასთან.

ავტორთა დაკვირებით, მომდევნო, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში საბრძოლო იარაღები იშვიათადაა ფრაგმენტირებული. საქართველოს ტერიტორიაზე ამ პერიოდში პირველად ჩნდება განზრახ დაზიანებული ლითონის ნივთები განძებში. თავისი მნიშვნელობითა და დაზიანების ტიპების მიხედვით ერთმანეთისაგან მიჯნავენ განძებში და სამარხებში აღმოჩენილ ლითონის არტეფაქტებს.

გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ბრინჯაოს იარაღების განზრახ მოკეცვა, დაზიანება, მაგრამ მთლიანობის შენარჩუნებით. რამდენად გასაზიარებელია ავტორთა ეს მოსაზრება, რომ მგავსი დაზიანება უნდა ასახავდეს მიცვალებულთა მოხრილ მდგომარებაში დასვენებას, სადავოდ გვეჩვენება.

მკვლევარები გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძებში ეხებიან დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების აღმოჩენის

ფაქტებს. მათივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ კატეგორიის ძეგლები საქართველოს ტერიტორიიდან ირლანდიაში იყო გავრცელებული. აღნიშნულია, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძები კოლხური კულტურის გავრცელების არეალში გვხვდება. დანარჩენი კი აღმოჩენილია შიდა ქართლში, კოლხური და სამთავროული კულტურების თანაარსებობის არეალში. ავტორები სწორად შენიშნავენ, რომ კოლხური გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძებისთვის ნაკლებად დამახასიათებელია ე.წ. პერსონალური ნივთები, სადაც ძირითადად გვხვდება მინათმოქმედებისა და მეტალურგიასთან დაკავშირებული არტეფაქტები.

როგორც ჩვენში, ასევე გარე სამყაროში მოკლედ განხილულია განძების ფუნქციონალურ დანიშნულებაზე არსებული მოსაზრებები. ყურადღების მიღმა არ რჩებათ უკანასკნელ პერიოდში კოლხეთის მდინარეებში ოქროს მოპოვებისას და სხვა ვითარების დროს აღმოჩენილი ბრინჯაოს ნივთები, რომელიც ღვთაებისადმი შეწირული უნდა ყოფილიყო.

განძებში შემავალი განზრახ დაზიანებული ნივთების შესწავლის საფუძველზე განხილულია ამ კატეგორიის ძეგლების რიტუალური დანიშნულება, რომლის შესახებ საქართველოში პირველი მოსაზრება ეკუთვნის ოთ. ლორთქიფანიძეს. ავტორების სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი ემყარება როგორც კონკრეტული განძების მაგალითებს, ასევე ზოგადად ამ კატეგორიის ძეგლებში შემავალ განზრახ დაზიანებული ნივთების ტიპების კვლევას. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ავტორები დიდ ყურადღებას აქცევენ დაზიანებულ ნივთთა ზოგად სტატისტიკურ მონაცემებს.

ისინი საგანგებოდ ჩერდებიან ზემო სასირეთისა და გამდლისწყაროს განძებზე, რომლებიც განზრახ დაზიანებული არტეფაქტებისაგან შედგება. გამდლისწყაროს განძის ფრაგმენტული ნივთების მაგალითზე, მათ ძნელად წარმოსადგენად მიაჩნიათ მათი გამოყენება ჯართად ხელმეორედ გადადნობის მიზნით.

მონოგრაფიულ გამოკვლევას როგორც ტექსტში, ასევე ბოლოს დართული აქვს შესანიშნავად შესრულებული, განზრახ დაზიანებულ ნივთთა ამსახველი ტაბულები და განზრახ დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების გავრცელების რუკა. ნაშრომს ღირსებას მატებს, არსებული საკითხის ირგვლივ, უხვად გამოყენებული უახლესი ლიტერატურის ჩამონათვალი. ცალკე აღნიშვნის ღირსია მონოგრაფიის მაღალი პოლიგრაფიული დონე.

ამრიგად, თუ შევაჯამებთ ყოველივე ზემოთქმულს ვფიქრობ შემდეგი დასკვნები გამოვიტანოთ. გიორგი ბედიანაშვილისა

და ებბი რობისონის ნაშრომი მრავალმხრივ საყურადღებოა. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში ლითონის ნივთების განზრახ დაზიანების საკითხი დღემდე არ გამხდარა მსჯელობის საგანი. წინმდებარე მონოგრაფიული გამოკვლევა კი ამ მხრივ პირველი სიტყვაა ქართულ არქეოლოგიურ მეცნიერებაში. თუ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე კოლხური კულტურის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძების ფუნქციონალურ დანიშნულებაზე, მათ რიტუალურ დანიშნულებაზე არაერთი მოსაზრებაა იყო გამოთქმული, ამ მხრივ თითქმის არაფერი იყო თქმული ამ კატეგორიის ძეგლებში შემავალი არტეფაქტების განზრახ დაზიანებაზე. ასევე გარკვეული ლაკუნა არსებობდა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებში განზრახ დაზიანებული ლითონის არტეფაქტების ჩატანებაზე. აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხების მასალების მიხედვით ეს არსებული სიცარიელე ერთგვარად შეივსო. თუმცა, ამ თვალსაზრისით სასურველი იქნებოდა თვალი გაედევნებინათ დასავლეთ საქართველოს ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხეული ლითონის ინვეტარზე.

დასასრულს აღვნიშნავთ, რომ გიორგი ბედიანიშვილისა და ებბი რობისონის ნაშრომი ლითონი, რიტუალი და განადგურება (ლითონის ნივთების განზრახ დაზიანება საქართველოში ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძებში და სამარხებში) არის მეტად საყურადღებო მონოგრაფიული გამოკვლევა, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის ამ საკითხებით დაინტერესებული ვერცერთი მკვლევარი. ვფიქრობთ, გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით რომ იგი წარმოადგენს სამაგიდო ნაშრომს აღნიშნულ საკითხებზე მომუშავე სპეციალისტებისათვის.

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის არქეოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

ლერი ჯიბლაძე